

משפחה ואי שוויון: השפעת שינויים דמוגרפיים בדפוסי משפחה על העלייה באי השוויון בהכנסות

אפרת הרצברג-דרוקר

התרחבות אי השוויון ברוב המדינות המתועשות לה אנו עדים בעשורים האחרונים מפנה את תשומת הלב המחקרית לתהליכים החברתיים והכלכליים הקשורים לשינויים בהתפלגות בהכנסות. ישראל היא בין אותן מדינות ואף מאופיינת ברמות גבוהות של אי שוויון בהכנסות יחסית למדינות מערביות אחרות. מחקר זה עוסק בהתרחבות אי השוויון בהכנסות בישראל בין השנים 1983 ל 2008. על מנת לחקור תופעה זו, אני מאמצת את תיאוריית המפנה הדמוגרפי השני (Second Demographic Transition) לפיה המחצית השנייה של המאה העשרים ותחילת המאה העשרים ואחת מתאפיינות בשינויים דמוגרפים שהתרחשו ברוב המדינות המתועשות. כך, למשל, ניתן למצוא דחייה של ילודה ונישואין, עלייה בזוגרות וגירושין, עלייה בילודה מחוץ למסגרת הנישואין וכן עלייה בהשתתפות נשים ואימהות בשוק העבודה (Lesthaeghe & Neidert, 2006; McLanahan, 2004; Van de Kaa, 2002). הסברים רבים להתרחבות אי השוויון ניתנים על ידי הספרות הכלכלית והסוציולוגית ועוסקים בעיקר בנגזרות שונות של הכלכלה בכלל ושוק העבודה בפרט. עם זאת, אספינג אנדרסן (2007) מציע לקשור בין תיאוריית המפנה הדמוגרפי השני ובין התרחבות אי השוויון בהכנסות. לטענתו, השינויים בדפוסי הנישואין של בני הזוג, ובעיקר העובדה שאנשים נוטים להתחתן עם הדומים להם ברמות השכלה יותר מבעבר, יחד עם העלייה בשיעור המשפחות החד הוריות בראשות נשים ועם התרחבות שיעורי התעסוקה בקרב נשים קשורים כולם בהתרחבות אי השוויון בהכנסות. אל טיעון תיאורטי זה אני מוסיפה את השינויים בילודה אשר קיבלו התייחסות אף הם בספרות המחקרית כקשורים לעלייה באי השוויון בהכנסות. מחקרים שונים אשר בחנו את תרומתם של השינויים הדמוגרפים להתרחבות אי שוויון בהכנסות אינם תמימי דעים בנוגע לאופן בו כל שינוי כזה משפיע על רמת אי השוויון. במחקר זה אני מציעה - בנוסף לבחינת התרומה של כל שינוי לרמות אי השוויון בהכנסות - גם חקירה של השינויים המשותפים כמנגנון שמסביר את התרחבות אי השוויון בהכנסות.

המחקר מתבסס על נתוני מפקדי האוכלוסין של השנים 1983 ו 2008 שנאספו על ידי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. נתוני המפקדים מאפשרים חישוב של רמות אי השוויון בהכנסות וכן מדידה של השינויים בדפוסי המשפחה שחלו בין השנים הנחקרות. המדד המרכזי של אי השוויון הוא אינדקס הטייל (Theil index) אשר מאפשר לבחון את רמות אי השוויון בין ובתוך קבוצות שונות. אינדקס זה חושב על בסיס הכנסת משק הבית (מתוקנת לפי מספר הנפשות) ולא שכר מה שמאפשר בחינה של כל התפלגות ההכנסות ולא רק של משקי הבית המשתתפים בשוק העבודה ומדווחים על שכר מעבודה. עוד נמדדה רמת ההשכלה של ראשי משקי הבית ובני/בנות הזוג שלהם (במידה וקיימים) וכן רמות התעסוקה של ראשי משק הבית ובני/בנות זוגם (אם קיימים). בנוסף, אופיין מבנה משק הבית וכן נמדדו רמות הילודה. משקי הבית הוגדרו על ידי המאפיינים הללו והשילובים שלהם. למעשה כל המהלכים שעומדים בבסיס המחקר מתארים את מאפייני משק הבית ולא של הפרטים. ניתוחים ברמת משק הבית מאפשרים מענה מעמיק ורחב לשאלה העומדת במרכז המחקר: כיצד שינויים בדפוסי המשפחה של משקי בית בישראל תרמו להתרחבות אי השוויון. הסימולציות שנעשו מאפשרות לזהות האם כל שינוי שנמדד קשור להתרחבות אי השוויון ובאיזה אופן.

הממצאים במחקר תומכים באופן חלקי בטענותיו של אספינג אנדרסן משנת 2007. החשיבות של השתתפות נשים והתרחבות השתתפותן וכן התרחבות ההשכלה שחלה לא רק ברמת הפרט אלא ברמת משק הבית נמצאה במחקר הנוכחי כעולה בקנה אחד עם תיאוריית המפנה הדמוגרפי. ממצאי המחקר מראים שאכן חלו שינויים במבנה המשפחות ואף היו שינויים ברמות הילודה (בכיוון ההפוך מהמצופה לפי תיאוריית המפנה הדמוגרפי השני). עם זאת, השינויים הללו לא תרמו להתרחבות אי השוויון בהכנסות. למעשה ניתן לומר כי למרות שמרבית השינויים הקשורים למפנה הדמוגרפי השני שנבחנו במחקר זה אכן התרחשו בישראל, שינויים אלה לא היוו את העיקר במנגנון מאחורי התרחבות אי השוויון בהכנסות. לעומת זאת, התרחבות ההשכלה וכן העלייה בהשתתפות בשוק העבודה ובעוצמה שלה, בעיקר בקרב נשים, שינויים המהווים היבטים חשובים של אי השוויון המגדרי וצמצומו בשנים האחרונות, הם אלה שתורמו להבנת התרחבות אי השוויון בהכנסות בישראל.